

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
DEPARTAMENTUL DE FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „COMUNICARE ȘI CULTURĂ”**

**Caracterul kairologic al timpului
în fenomenologia hermeneutică heideggeriană
REZUMAT**

**Conducător științific:
Prof. univ. dr. Veress Carol**

**Doctorand:
Kerekes Erzsébet**

2010

Cuprins

Introducere	5
1. Problematika cercetării	5
2. Etapele cercetării	10
1. Kairos și experiența factică a vieții	15
1.1. Conceptul de kairos	15
1.1.1. Chronos și kairos	15
1.1.2. Conceptul de kairos al Noului Testament	16
1.2. Lucrările pregătitoare ale fenomenologiei religiei	17
1.2.1. Întâlnirea cu tradiția kairotică	17
1.2.2. Prelegerea din semestrul de vară al anului 1920	19
1.3. Experiența factică a vieții	23
1.3.1. Viața ca punct de plecare	23
1.3.2. Lumea	25
1.3.3. Facticitatea vieții	27
1.3.4. Fenomenologia ca hermeneutica facticității	29
1.3.5. Intenționalitatea religioasă	31
1.3.6. Rădăcinile factice ale experienței religioase	36
1.4. Cursurile de fenomenologie a religiei	40
1.4.1. Recepția cursurilor de fenomenologie a religiei	40
1.4.2. Prelegerea <i>Introducere în fenomenologia religiei</i>	44
1.4.3. Interpretarea heideggeriană a epistolei lui Pavel către cei din Galata	49
1.4.4. Interpretarea epistolelor 1 și 2 ale lui Pavel către Tesaloniceni	54
1.4.4.1. Gewordensein (fapt-de-a-fi-devenit, schimbat) al tesalonicenilor	56
1.4.4.2. Trecut, viitor, prezent: cerdință, speranță, iubire în lumina temporalității și convertirii.....	60
1.4.4.3. De la perspectiva temporală la mișcarea existenței	67
1.4.5. Indicarea formală	73
1.4.5.1. Schema KNS	77
1.4.5.2. Diagrama Primei Epistole către Tesaloniceni	80
1.4.5.3. Schema augustiniană.....	82
1.4.5.4. Schema crucii	83
1.5. Problemele interpretării heideggeriene	84
1.5.1. Creștinismul originar ca temă teologică	84
1.5.1.1. Harnack și Troeltsch	84
1.5.1.2. De la originalitatea istorică la originalitatea structurilor experienței	89
1.5.1.3. Eskatologia: reprezentare și experiență?	93
1.5.1.4. Critica heideggeriană asupra lui Troeltsch	98
1.5.2. Problemativitatea trecerii spre structura timpului	105
1.5.3. Ambivalența facticității	112
1.5.3.1. Fenomenologia experienței factice a vieții	112
1.5.3.2. Excurs: pierderea facticității?	121
1.6. Rezumat. Experiența timpului și experiența credinței	125
2. Kairos și Augenblick	129
2.1. Caracterul kairologic în interpretările heideggeriene asupra lui Aristotel	129

2.1.1. „Opera »teologică« din tinerețe” a lui Heidegger	129
2.1.2. Critica (transmiterii prin tradiție a) ontologiei aristoteliene	131
2.1.3. Clipă și situație. Kairosul aristotelian	133
2.1.4. Prelegerea din 1924/25 din Marburg <i>Platon: Sofistul</i>	138
2.1.5. Influența kairosului aristotelian asupra conceptului de <i>Augenblick</i> din <i>Ființă și timp</i>	141
2.1.6. Caracterul kairolitic și clipa	144
2.2. Influența concepției de timp a Sf. Augustin asupra lui Heidegger	146
2.2.1. Augustin și fenomenologia	146
2.2.2. <i>Distentio animi</i>	149
2.2.3. Însemnătatea cercetării augustiniene	153
2.3. Influența conceptului de clipă asupra lui Heidegger	157
2.3.1. Clipa la Kierkegaard	157
2.3.2. Influența lui Kierkegaard asupra concepției de clipă din <i>Ființă și timp</i>	159
2.4. Conceptul de timp la tânărul Heidegger	164
2.4.1. Prelegerea <i>Conceptul de timp</i>	164
2.4.2. Istoria conceptului de timp	169
2.4.3. <i>Jeweiligkeit</i> (faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată)	171
2.4.4. <i>Appräsentation</i>	172
2.4.5. Problema timpului după 1925	175
2.5. Kairosul preschimbat în <i>Augenblick</i> în <i>Ființă și timp</i>	178
2.5.1. Recepția concepției de clipă în <i>Ființă și timp</i>	178
2.5.2. Egzistență și temporalitate	183
2.5.2.1. Temporalitatea <i>Daseinului</i> și temporalitatea ființei	183
2.5.2.2. Schema existenței schițată de către Kisiel	185
2.5.3. Grijă și temporalitate	187
2.5.3.1. Grijă ca indicare formală	187
2.5.3.2. Grijă și intenționalitate	189
2.5.3.3. Sensul ontologic al grijii	190
2.5.3.4. Timpul (al preocupării) lumii și timp al-lui-„acum” vulgar	192
2.5.4. Problemativitatea construcției temporalității	195
2.5.5. Extazele temporalității în <i>Ființă și timp</i>	197
2.5.5.1. Primordialitatea/preeminența viitorului	201
2.5.5.2. Viitorul și trecutul esențial	202
2.5.5.3. Presentul	204
2.5.6. Modurile de temporalizare a prezentului	205
2.5.6.1. Temporalizarea primordială a prezentului	205
2.5.6.2. Presentul stării de hotărâre și al hotărârii	208
2.5.7. Clipa și prezentul autentic	210
2.5.7.1. Persistența (<i>Ständigkeit</i>) și faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată (<i>Jeweiligkeit</i>)	211
2.5.7.2. Determinarea, certitudinea și faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată	215
2.5.7.3. Clipa ca fenomen ecstastic-horizantal	217
2.5.7.4. Clipa ca temporalitatea ecstastică a unității ecstazelor	219
2.5.7.5. Clipa și primordialitatea viitorului	221
2.5.7.6. Faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată a ecstazei-clipă	223
2.5.7.7. Clipa ecstastic-orizantală și timpul originar	225
2.5.7.8. Clipă (<i>Augenblick</i>), privire (<i>Blick</i>), deschidere-luminatoare (<i>Lichtung</i>)	227
2.5.7.9. Clipă, chemare, răspuns	228
2.5.7.10. Clipă, hotărâre, răspundere	231

2.5.7.11. Timpul ca orizont și ființa ca indisponibilă	232
2.5.7.12. Radicalitatea noțiunii de timp	235
2.5.8. Clipa, întrebarea privitoare la ființă și „eșecul” operei <i>Ființă și timp</i>	237
2.5.9. Clipa în <i>Die Grundbegriffe der Metaphysik</i>	243
3. Kairosz și Ereignis	251
3.1. <i>Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)</i>	251
3.2. Înțelegerea timpului în <i>Ființă și timp</i>	253
3.2.1. Pasul înapoi	254
3.2.1.1. Delimitarea de „Aufhebung”-ul hegelian	255
3.2.1.2. De la ființă la timp	256
3.2.2. Celălalt început	257
3.2.2.1. Darul/Donația	257
3.2.2.2. Omul ca transcendentul egzizzent	259
3.2.2.3. Ființa ca prezență	260
3.2.2.4. Absența	262
3.2.2.5. Ruptura cu tradiția	263
3.2.3. Căutarea timpului autentic	264
3.2.3.1. Prezența ca zăbovire	264
3.2.3.2. Cazul simultaneității	266
3.2.3.3. Inimaginabilul experienței	267
3.2.3.4. <i>Zeit-Spiel-Raum</i>	269
3.2.3.5. A patra dimensiune	270
3.2.3.6. Definiția timpului autentic	271
3.2.4. Evenimentul apropiator (<i>Ereignis</i>)	272
3.2.4.1. Evenimentul secret	272
3.2.4.2. Coapartenența omului și ființei	273
3.2.4.3. Originea conceptului de <i>Ereignis</i>	275
3.2.4.4. Sfârșitul istoriei ființei	276
3.2.4.5. Nu există <i>Über-Sein</i>	277
3.2.4.6. Dez-apropriere (<i>Enteignis</i>)	278
3.2.4.7. Timpul ca dar/donație	280
Încheiere	282
1. Rezumat	282
2. Rezultatele cercetării	284
Bibliografie	285
1. Operele lui Martin Heidegger	285
2. Bibliografie critică	288
Anexe	300

Caracterul kairologic al timpului în fenomenologia hermeneutică heideggeriană

Kerekes Erzsébet

Cercetarea de față se referă la problematica timpului, la abordarea fenomenologică-hermeneutică a acestuia, așa cum se conturează în gândirea heideggeriană. Drumul gândirii lui Martin Heidegger s-a format încă de la început prin confruntarea cu problematica timpului. În activitatea sa de mai multe decenii se conturează în linii mari două înțelegeri diferite ale timpului. Mai întâi temporalitatea poate fi înțeleasă ca structură de bază¹ a Daseinului²: face posibil caracterul extatic al Daseinului și înțelegerea ființei. Mai târziu timpul este gândit cu ajutorul expresiei „Es gibt Zeit” (există timp, Ceva dă timp) ca și darul unei donări (*Gabe eines Gebens*³). Heidegger va folosi un singur termen pentru a numi ceea ce este propriu ființei și timpului: *Ereignis*: o simultaneitate a donării și retragerii (Vezi capitolul 3. al lucrării noastre). *Ereignis* ține împreună (leagă) ființa și timpul. Aici însă Heidegger nu mai gândește unul din termeni pornind de la celălalt (mai întâi ființa s-a gândit pornind de la timp.), timpul nu poate fi înțeles ca structura Daseinului.

Scopul lucrării noastre însă nu este prezentarea în ansamblu a conceptului de timp în gândirea lui Heidegger, aceasta fiind deja elaborată de mai mulți autori, dintre care menționăm pe Françoise Dastur⁴, Fr.-W. von Herrmann⁵, Cătălin Cioabă, Virgil Ciomoș.⁶

În măsura în care filosofia lui Heidegger – la propria sa sugestie – poate fi numită „onto-cronie”⁷, iar după Falkenhayn „onto-kairologie”⁸, cercetarea noastră se referă la

¹ Vezi opera principală a lui Heidegger, *Ființă și timp* (Humanitas, București, 2006. Trad. Gabriel Liiceanu, Cătălin Cioabă): timpul poate fi înțeles ca „orizontul înțelegerii ființei”, temporalitatea ca „structura de bază a Daseinului”.

² Conceptul de Dasein se referă doar la om, în măsura în care el este capabil de a *înțelege* ființa, ființa proprie. Daseinul este o ființă ce suntem noi înșine, care este prezent-aici și care are posibilitatea – printre altele – de a întreba. *Ființă și timp*. 11-12.

³ Heidegger, Martin: *Zur Sache des Denkens*, Tübingen, 1988. 6.

⁴ Dastur, Françoise: *Heidegger et la question du temps*. Presses Universitaire de France, Paris, 1990. Uő: La Constitution Extatique-Horizontale de la Temporalité chez Heidegger. In: *Heidegger-Studies*. Vol. 2. 97–109.

⁵ Herrmann, Fr.-W. von: Der Zeitbegriff Heideggers. In: *Mesotes. Zeitschrift für philosophie. Ost-West Dialog* 1, 1991, Suppl. 22–34. (Lásd még a szerző más műveit is a bibliográfiában)

⁶ Cioabă, Cătălin: *Jocul cu timpul. Ontologia temporală a lui Martin Heidegger*. Humanitas, București, 2005. Cioabă, Cătălin: *Timp și temporalitate*. Humanitas, București, 2000. Ciomoș, Virgil: *Timp și eternitate*. Paideia, București, 1998.

⁷ GA 32. 144.; GA 67. 95.

caracterul kairologic al acestei gândiri, vizează mai ales rădăcinile creștine și aristoteliene ale conceptului de timp.

În lucrarea de față extragem aspectele kairologice – pornind de la prelegerea *Einleitung in die Phänomenologie der Religion* (1920/21)⁹ – și urmăresc integrarea acestora în diferitele concepții temporale specifice heideggeriene (Augenblick, Augenblicksstätte, Ereignis) mai ales din operele de mai târziu ale lui Heidegger: *Ființă și timp* și *Timp și ființă*.

Întrebarea privitoare la timp o cercetăm pornind mai ales de la prelegerile de fenomenologie a religiei, publicate abia în anul 1995, în volumul al 60-lea al Operelor complete (GA 60). Acest curs face parte din șirul prelegerilor din tinerețe ale lui Heidegger în care începe turnura hermeneutică a fenomenologiei. În aceste prelegeri din tinerețe, Heidegger se confruntă cu problematica kairosului creștin. În lucrarea noastră cercetăm cum se revelează timpul trăit și înțeles ca și kairos în experiența (religioasă). Autorii menționați mai sus se ocupă foarte sumar de rădăcinile kairologice-creștine ale lui Heidegger, lucrarea noastră încercând deci să umple și acest hiat al cercetării. Totodată examinăm mai departe caracterul kairologic (pe care îl prezentăm aici) al concepției de timp heideggeriene până în operele târzii.

Pe baza cercetărilor mele consider că în abordarea heideggeriană, timpul nu apare în primul rând ca un fenomen aporetic, care stârnește mirare (ceea ce caracterizează filosofii precedente)¹⁰, ci tocmai el trebuie să spună ceva esențial despre ființă, ceva cu

⁸ Falkenhayn, Katharina von: *Augenblick und Kairos. Zeitlichkeit in Frühwerk Martin Heideggers*. Dunckler und Humblot, Berlin, 2003, 17, 223. Falkenhayn înțelege prin acest termen gândirea împreună a ființei și timpului, a ființei și clipei. Autoarea ne arată că gândirea lui Heidegger nu este numai gândire despre clipă/gândirea clipei/ (Denken des Augenblicks) și limbaj kairologic despre clipă, ci și o gândire care se desăvârșește în clipă, într-un limbaj kairotic. De aceea gândirea lui Heidegger este *onto-kairologică* és *onto-kairotică*.

⁹ Heidegger, Martin: *Einleitung in die Phänomenologie der Religion*. WS 1920/21 In: *Phänomenologie des religiösen Lebens* (GA 60.). Matthias Jung és Thomas Regehly (Szerk.), Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1995.

¹⁰ Întrebările lui Aristotel din cartea a VI a Fizicii (217 b): „Care este natura timpului?” și „Este timpul ce ființează sau nu?”, precum și al Sfântului Augustin: „Ce este de fapt timpul? conduc la aporii, la aporeticitatea timpului. Aporia lui Aristotel ne arată că este imposibil de a determina dacă timpul ființează sau nu. A doua aporie care-l preocupa mai ales pe Augustin dar o întâlnim și la Husserl și Bergson – se referă la faptul că este imposibil să creăm un concept unitar al timpului care să ofere o înțelegere laolaltă a timpului obiectiv (cosmic) pe de o parte și al timpului subiectiv (al sufletului) pe de altă parte. Aceste aporii sunt specificul filosofiilor de timp, dar pentru Heidegger nu au destulă forță provocatoare. Prima aporie este

caracter clarificator în privința ființei: este „orizontul posibil al oricărei înțelegeri a ființei în genere”. Deci în cazul lui Heidegger nu ne confruntăm cu „filosofia timpului” a cărei teme exclusive ar fi întrebarea „Ce este timpul?”(ca de ex. la Bergson). Problema centrală nu este exclusiv ceea a timpului, ci în cazul filosofiei din tinerețe este „viața factică” (vezi capitolul 1), apoi „ființa”(vezi capitolul 2), pe care Heidegger o vede accesibilă în mod fenomenologic-hermeneutic dinspre timp. Timpul este descoperit în/pe viață nu atât de către o cercetare fenomenologică, cât de una hermeneutică. Timpul ca și orizont este aducător de răspuns în abordarea hermeneutică: răspunsul la întrebarea privitoare la ființă (la sensul ființei), vine dinspre timp. Mai târziu prin „Ereignis” Heidegger retrage gestul de a interpreta ființa pornind de la timp (vezi capitolul 3.)

Raportarea spontană la sine a vieții factice este recunoscută deja de Husserl, dar acesta nu vorbește despre caracterul de împlinire a acesteia. Acest caracter va fi problematizat de către Heidegger, și va duce la schimbarea fenomenologiei. Această turnură se naște prin confruntarea cu kairosul creștin, textele Sf. Pavel și Augustin (vezi capitolul 1, 2.2, 2.3). Totodată suntem conștienți totodată și de influența lui Aristotel asupra lui Heidegger (ne ocupăm de aceasta în capitolul 2.1.).¹¹

Teza lucrării s-ar putea formula în felul următor: termenul cheie din cursul de fenomenologie a religiei a lui Heidegger este *Vollzugsgechichtliche Verstehen* (prin care subliniază „caracterul de împlinire, actualizare” /Vollzugscharakter/ al înțelegerii). Pornind de la termenul *Vollzug* (împlinire, desfășurare, exercițiu, mod de raportare), Heidegger încearcă schimbarea hermeneutică a fenomenologiei, deschide o cale nouă de a gândi coapartenența (*Zugehörigkeit*) timpului și ființei. Noutatea adusă de Heidegger poate fi identificată prin descoperirea *sensului de împlinire*, care conduce la o concepție

anulată de la început odată cu problematizarea timpului împreună cu ființa. Pe cea de a doua o ocolește cu ajutorul conceptului de „lume” introdus la problematizarea relației dintre subiect și obiect. Timpul (ca și lumea) va fi „mai obiectiv” decât orice obiect posibil și mai „subiectiv” decât orice subiect posibil. *Ființă și timp*. 554-555.

¹¹ Mare parte a cercetătorilor conceptului de timp heideggerian se ocupă intens de influența lui Aristotel asupra filosofului Heidegger.

radicală, nouă a timpului: ideea timpului extatic-orizontal, care modifică în realitate modelul husserlian.¹²

Pe baza cercetărilor noastre credem că în prelegerea de Fenomenologie a religiei din semestrul de iarnă al anului universitar 1920/21, Heidegger este deja în drum spre înțelegerea timpului extatic-orizontal: recunoaște la baza vieții factice creștine un timp kairologic, și descoperă caracterul kairologic al timpului trăit, coapartenența originară a vieții și timpului în împlinire. Apoi integrează acest caracter kairologic mai târziu în concepțiile proprii de timp – în textele precedente operei *Ființă și timp*, în *Ființă și timp* și în *Timp și ființă* – și mobilizând acest caracter încearcă să depășească interpretările cronologice ale timpului.¹³

Scopul lucrării noastre este de a schița momentele esențiale ale gândirii lui Heidegger – structurate în trei etape – în care Heidegger încearcă să gândească în mod original coapartenența ființei și timpului.

Din punct de vedere **metodologic** „forez” în trei opere importante: *Einleitung in die Phänomenologie der Religion*, *Ființă și timp* și *Timp și ființă*, și încerc să schițez drumul care leagă aceste opere, concentrându-mă pe aspectele kairologice (îndeosebi cele creștine). Pe baza operelor analizate intru în dialog hermeneutic cu ideile heideggeriene și interpretările acestora.

¹² Mai mulți interpretatori ai lui Heidegger recunosc aici influența lui Dilthey, mai ales în concepțiile de experiența factică a vieții și istoria vieții. Considerăm însă important faptul că pe lângă conceptul de istorie, istoricitate trebuie să fim atenți și la termenul de Vollzug: orientare către sfârșit, întreg, tot, împlinire, desăvârșire. (Daseinul este temporal-istoric, deoarece se orientează spre sfârșit, își împlinește, desăvârșește ființa.)

¹³ În spatele conceptelor *καίρος* și *χρόνος* se află două mari tradiții ale gândirii timpului. În tradiția kronosului se nasc reprezentări/imagini de fluviu și de linie a timpului, al căror numitor comun este percepția timpului ca o curgere de „acum”-uri. La Aristotel definiția timpului este „număr al mișcării”, de aici pornesc și celelalte încercări de a defini timpul (Augustin, Kant, Bergson, Husserl în mare măsură). Față de această linie principală – care la Heidegger aparține înțelegerii vulgare a timpului – tradiția kairosului este una secundară. În această tradiție *acum*urile nu sunt înțelese cantitativ, venind dinspre viitor înspre trecut, ci în singularitatea/specificitatea lor. În tradiția greacă antică kairosul este timpul potrivit pentru ceva. Aristotel în *Etica Nicomahică* gândește kairosul în legătură cu acțiunea omului ca și timpul potrivit pentru acțiune. În același sens apare și în evanghelii, în epistolele lui Pavel și va juca un rol foarte important la Kierkegaard și Paul Tillich. Heidegger scoate în prim plan această tradiție din fundal, dar în timp ce tradiția cronologică o surprinde în înțelegerea vulgară a timpului, o reconstituie și-i aplică metoda destrucției, el nu reclădește tradiția kairologică, nu reconstituie istoria acestui alt concept de timp. Heidegger în *Ființă și timp* nu mai folosește termenul de kairos, ci îl traduce în *Augenblick* (clipă). Totodată este important să observăm că Heidegger în timp ce regândește timpul kairotic/kairologic, se îndepărtează și de această linie secundară a tradiției, cea kairologică.

Etapele cercetării

Lucrarea se structurează în trei mari unități (capitole):

1. Kairos și experiența factică a vieții. Șirul de idei al primului capitol se concentrează asupra caracterului de împlinire a vieții factice pe baza prelegerilor din tinerețe, în primul rând textul: *Introducere în fenomenologia religiei*. În legătură cu conceptul de împlinire, desăvârșire examinăm mai ales rădăcinile creștine pauline. În epistolele lui Pavel apare integrarea *sfârșitului* (parusiei-kairos) în experiența vieții, kairotizarea, escatologizarea experienței, înțelegerea vieții ca împlinire. (În traducerea maghiară a cuvântului „împlinire”, „a duce la [bun] sfârșit”: *végbemenés, véghezvitel*, întâlnim cuvântul *sfârșit/vég*.) În acest capitol kairosul deschide calea spre gândirea laolaltă a vieții și a timpului.

2. Capitolul Kairos și Augenblick tratează încercarea de a gândi coapartenența originală a timpului și ființei în clipă (Augenblick) pe baza ontologiei fundamentale a lui Heidegger (în textele din preajma operei *Ființă și timp*). Cercetăm și influențele conceptului de kairos a lui Aristotel (2.1.), a concepției de timp a Sf. Augustin (2.2.) și conceptului de clipă a lui Kierkegaard (2.3.) asupra Augenblick-ului din *Ființă și timp*. Apoi dezvoltăm pe larg ideea coapartenenței dintre Dasein și Augenblick în *Ființă și timp*.

3. Kairos și Ereignis. În al treilea capitol, cercetăm pe baza textelor *Beiträge zur Philosophie și Zeit und Sein* cum aparțin unul de celălalt timp și ființă în gândirea târzie a lui Heidegger, concentrându-ne pe termenul de *Ereignis*.

1. Kairos și experiența factică a vieții

În primul capitol prezint analizele lui Heidegger cu privire la kairosul paulin, care este gândit în legătură cu cea de a doua venire a lui Hristos (parusia). Concluzia lui Heidegger este că parousia semnifică „timpul împlinit” care se revelează creștinilor, care trăiesc kairotic viața lor factică. A trăi kairotic înseamnă a ne ține deschiși pentru parusie. Putem observa că în Epistolele 1 și 2 Thessaloceni, scrisori pe care Heidegger le

cercetează în *Einleitung in der Phänomenologie der Religion*, kairosul are o structură asemănătoare cu sensul larg, extins al clipei prezentat în *Ființă și timp*. Kairosul este timpul parusiei în mai multe feluri: ca și posibilitate existențială a chemării domnului (în *Ființă și timp* este prezentul autentic existențial), precum și ca timpul paruziei adevărate (în *Ființă și timp* clipa hotărârii/deciziei). Kairosul este totodată clipa în viața existentă în care creștinul se menține pregătit și decis pentru paruzie ca în starea de hotărâre (în *Ființă și timp* prezentul autentic existențial).

Heidegger recunoaște că evanghelia lui Pavel are caracter de împlinire (Vollzugscharakter), nu este o învățătură teoretică, ci se leagă de modul de viață. Limbajul formal-indicator al lui Pavel ne semnalează că sensul textului trebuie împlinit, desăvârșit, actualizat în prezent de fiecare ascultător/cititor în parte. Acest sens trebuie împlinit ca „eveniment al credinței” în prezentul escatologizat al vieții (în timp ce sensul posedat-preliminar trebuie pus în paranteză). Experiența creștină originală a vieții este una factică și istorică, tocmai fiindcă ea vede structura dominantă a vieții în sensul ei de împlinire și nu în aceea de conținut. Marea descoperire a lui Heidegger este chiar sensul de împlinire (Vollzugssinn).

Experiența factică a vieții creștinilor este determinată istoric de întâlnirea cu kerygma și clipa aceea trăiește împreună cu ei în împlinirea, desăvârșirea vieții (vollziehen). Aceasta înseamnă pentru Heidegger că religia creștină trăiește temporalitatea¹⁴ în fața lui Dumnezeu: Așteptarea venirii lui Hristos este o așteptare în fața lui Dumnezeu. Nu este vorba despre un conținut-viitor (imagine escatologică) ci despre escatologizarea experienței de viață, despre desăvârșirea prezentului din totdeauna în fața domnului prin penetrarea cu viitorul. Momentul revenirii lui Hristos este un kairos, un timp privilegiat, caracterizat calitativ prin neputința de a-l prevedea, prin indisponibilul său. Trăsătura aceasta se repercutează asupra momentului prezent, ce devine la rândul său un kairos: el trebuie în așa fel trăit, încât posibilitatea celei de a doua veniri să nu fie desființată ca posibilitate, ci dimpotrivă orice moment să fie trăit în orizontul acestui posibil. Heidegger cercetează vigilant cum se nasc conceptele

¹⁴ GA 60 30§

dogmatice din credință. Este atent la înțelegerea (relația) de sine a vieții creștine, la exprimarea de sine, la coapartenența dintre situație și iluminarea ei, situație și conștientizarea/înțelegerea ei. Acest lucru face parte din proiectul de tinerețe a lui Heidegger pe care-l putem numi recunoașterea înțelegerii spontane a vieții.¹⁵ Heidegger recunoaște o raportare dinamică a vieții față de sine, o relație spontană cu sinele, înțelegere spontană: cel care experimentează se raportează spontan la cele deja experimentate.

În primul capitol cercetăm conceptul antic grec *kairos* (1.1.1.) și *kairosul* Noului Testament (1.1.2.), precum și *kairosul* cu Heidegger întâlnirea/confruntarea lui Heidegger cu experiența credincioasă până în 1920: antecedentele prelegerii de filosofie a religiei. Subcapitolul 1.3. poartă titlul experiența factică a vieții, în cadrul căruia prezentăm și interpretăm ideile lui Heidegger despre rădăcinile factice ale experienței cu ajutorul termenilor „viață”, „lume”, „hermeneutica facticității”, „facticitatea vieții”. După aceea analizăm pe larg prelegerea *Einleitung in der Phänomenologie der Religion* (1.4.), trecând în revistă și cele mai importante recepții ale acesteia înainte și după apariția textului în GA 60 (în 1995). În subcapitolul 1.4.3. și 1.4.4. analizăm interpretarea heideggeriană a epitoletelor lui Pavel scrise către cei din Galata și către tessaloniceni. Marea descoperire a lui Heidegger, „arma [metodologică] secretă” a fenomenologiei religiei este *indicarea formală*. (Heidegger folosește și scheme/diagrame pe parcursul prelegerii (vezi anexa din lucrarea de față.) În subcapitolul 1.5.1. încercăm să situăm cursurile de filosofie a religiei în contextul teologic contemporan cu Heidegger, cercetând efectele analizelor lui Harnack și Troeltsch cu privire la creștinismul originar. La sfârșitul capitolului schițăm punctele problematice ale interpretării heideggeriene și facem un excurs în legătură cu critica lui Caputo care vizează pierderea facticității.

În subcapitolul 1.6. rezumăm în două puncte de ce a fost atât de importantă analiza prelegerii din semestrul de iarnă 1920/21 ținută la Freiburg:

¹⁵ Este vorba de programul prelegerilor de tinerețe din Freiburg (1919-1923), în care Heidegger reasează fundamentele esenței filosofiei ca „știință primordială hermeneutică-fenomenologică, precum și știința originii vieții factice”. Fr.-W. v. Herrmann: *Gottsuche und Selbstausslegung*. 201-220.

a. Pentru că în ea se conturează străduința lui de a deconstrui interpretarea tradițională creștină a timpului. Heidegger nu mai concepe timpul ca și un „*Ordnungszusammenhang*” (context de ordine). Heidegger dezvoltă ideea că experiența centrală a creștinismului original nu este marcat de un viitor eveniment escatologic, ci de împlinirea (*Vollzugszusammenhang*), desăvârșirea prezentului. Heidegger nu înțelege timpul pornind de la eternitate, așa cum face teologia creștină, ci inversează rolurile: eternitatea poate fi înțeleasă de cel ce trăiește timpul în mod desăvârșit (în caracterul său de împlinire).¹⁶ Acesta este ordinea corectă din punct de vedere fenomenologic.

b. În al doilea rând în această prelegere întâlnim concepte, care vor deveni termeni cheie în *Ființă și timp*, printre care: *Gewordensein* (a-fi-schimbare, devenit ceva) → *Geworfenheit* (stare de aruncare); *Zeitlichkeit* (creștinul nu trăiește în timp, ci trăiește timpul) → *Zeitlichkeit* (Dasein-ul este timpul însuși, timpul extatic orizontal), *Sich-hinein-stellen-in-die Not* (a fi într-o stare de strâmtorare) → *Angst* (angoasă); *Bekümmern* (preocupare) → *Sorge* (grijă); *Wissen* (a ști despre situație, a conștientiza situația) → *Verstehen* (înțelegere, putință-de-a-fi); *speranță creștină* → *viitor autentic*, *Berufung* (chemarea lui Dumnezeu) → *Ruf* (chemarea conștiinței); decizie → stare de hotărâre; *kairos* → *Augenblick*, *orientare spre parusie* → *Sein zum Tode* (ființă întru moarte), *Vorlaufen* (pre-mergere). Am putea continua cu termenii de *vină*, *situarea afectivă*, etc. Sensul acestor termeni se vor schimba mai ales în urma efectului puternic al ontologiei lui Aristotel asupra lui Heidegger. Însă anumite trăsături dominante, care au ieșit la lumină încă din aceste prelegeri, vor rămâne.

În urma primului capitol putem să constatăm că principalul aport al acestei prelegeri de tinerețe a lui Heidegger constă în accentuarea „indicării formale” și „kairologiei”. Acestea prefigurează în mod tacit esența operei principale *Ființă și timp*.

2. Kairos și Augenblick

¹⁶ GA 60. 117.

În al doilea capitol cercetăm conceptul de clipă al ontologiei fundamentale, precum și rădăcinile aristoteliene (2.1.), augustiniene (2.2) și kiekegaardiene (2.3.) ale acestuia.

Subcapitolul 2.1. îl dedicăm manuscrisului din 1922, publicat pentru prima oară în 1989 și considerat de Gadamer „opera *teologică* de tinerețe” (*theologische Jugendschrift*) a lui Heidegger: *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles (Anzeige der hermeneutischen Situation)*. Apoi ne concentrăm pe prelegerea din semestrul de iarnă 1924/25 din Marburg cu titlul *Platon: Sophistes (GA 19)* și pe prelegerea din 1921/22 *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles. Einführung in die phänomenologische Forschung (GA 61)*, precum și pe prelegerea din 1923 apărută în GA 63: *Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*.

Pe baza acestor texte cercetăm influențele kairosului aristotelian asupra conceptului de clipă a lui Heidegger. Cursurile și seminariile din Freiburg și Marburg ale tânărului Heidegger pot fi considerate și interpretări ale lui Aristotel. Mulți comentatori au recunoscut și în *Ființă și timp* ecoul operelor lui Aristotel (*Metafizica* și *Etica Nicomahică*). Acest lucru este valabil și în cazul termenului de clipă (*Augenblick*), al cărui sens nu poate fi descifrat numai din poziția sa în sistematica temporalității, ci trebuie clarificată relația sa cu alți termeni: situație, stare de hotărâre, hotărâre/decizie. Termenul de kairos apare într-un loc central din *Etica Nicomahică* (EN II. 2, 1104 a 8 și urm.), acolo unde Aristotel încearcă să determine în ce fel este conformă acțiunea omului cu virtutea. Una din condițiile găsite de Aristotel este: acțiunea să fie făcută la „timpul potrivit”, deci un factor decisiv este „când”-ul. Aici Aristotel gândește timpul în alt mod decât în *Fizica*, unde timpul este gândit – pe marginea întrebării „cât de mult durează?” – ca și numărul mișcării, în contextul unei „ontologii ale naturii” (SZ 428.), parametrul schimbărilor din natură. Dimpotrivă, în *Etica Nicomahică* vede timpul ca pe condiția acțiunii omului. Heidegger observă că Aristotel, părintele „înțelegerii vulgare a timpului”, în *Etică* gândește un alt tip de timp decât *chronosul*.

„Clipa este un fenomen primar al temporalității originare, în timp ce acum-ul doar un fenomen al timpului derivat. Deja Aristotel a observat fenomenul clipei, *kairosul*

în cartea VI. a *Eticii Nicomahice*, dar în așa fel, încât nu a reușit să aducă în relație specificul caracter de timp al kairos-ului cel ce mai devreme el a numit timp (acum).”¹⁷

Putem observa un paralelism, dacă comparăm conceptul de kairos a lui Aristotel și de Augenblick a lui Heidegger (2.1.5.) Deja la Aristotel kairosul phronesisului este timpul împlinirii, care integrează nu numai situația din prezent, ci și experiența de viață din trecut și acțiunile viitoare în hotărâre (în sensul de a face înțeleasă situația concretă). În analiza aristoteliană a lui *phronesis* împlinirea acțiunii și împlinirea omului capătă o importanță deosebită. Noțiunile ontologice heideggeriene referitoare la concepția lui Aristotel: *Vollendung* și *Voll-ständigkeit* pot fi împerecheate cu termenii „Ganzsein-können” (putință-de-a-fi-întreg) și „Ständigkeit” (persistență), care se referă la Dasein din *Ființă și timp*. Diferența determinantă constă în faptul că la Heidegger proiectarea către posibilitatea extremă, privilegiată merge mult mai departe în ființa întru sfârșit, decât integrarea în phronesis a posibilităților viitoare din *Etica Nicomahică*. Concepția de timp a lui Aristotel nu este una ecstatică ca și a lui Heidegger, ci se orientează spre opoziția dintre eternitate și timp. La Aristotel omul care acționează stă în timpul fizicii, nu constituie timpul prin împlinirea propriului Sine.

Înainte de opera *Ființă și timp* Heidegger nu a tematizat numai kairosul creștin și aristotelian, ci și ceea ce el a numit „caracter kairologic”, „moment kairologic”. Prima expresie apare în prelegerea din semestrul de iarnă 1921/22 (GA 61: *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles. Einführung in die phänomenologische Forschung*), a doua expresie apare în 1923 *Ontologie (Hermeneutik der Faktizität)*. Cu toate că în ambele locuri putem recunoaște amprenta, urmele caracteristicilor importante ale kairosului creștin (timpul împlinirii vieții factice de fiecare dată și indisponibilul, incalculabilul), totuși nu pot fi așezate în același șir cu interpretările din iarna anului univ. 1920/21 ale lui heidegger. Kairosul și kairologicul în *Interpretationen zu Aristoteles* au un alt sens decât clipa din *Ființă și timp* sau alte texte în care Heidegger a analizat clipa și kairosul. Deoarece aici Heidegger folosește termenul „kairologisch” în sens negativ, peiorativ: timpul care vine din afară, ocazie/occasion–cădere, care forțează omul într-o situație la

¹⁷ GA 24. 409.

care trebuie să reacționeze. În acest fel posibilitățile situației par străine și decăzute, nu ca fiind proprii și de-fiecare-dată, nu ca posibilitățile putinței-de-a-fi-el-însuși.

De aceea „caracterul kairologic” de aici nu se deosebește numai de înțelegerea creștină a kairosului, ci și de ceea ce diferențiază Augenblickul din *Ființă și timp*. Kairosul din *Phänomenologische Interpretationen zu Aristoteles* nu este timpul hotărârii/deciziei în care Daseinul spune „da” la cerința chemării. În locul acestuia „timpul kairologic” aici este mai degrabă ceva în care autenticitatea nu mai este posibilă. Pe această bază nu putem compara „kairologicul” din aceste prelegeri cu termenul de clipă din *Ființă și timp*.¹⁸

În subcapitolul 2.4. cercetăm conceptul de timp din prelegerile cu titlul *Conceptul de timp* (GA 64) și Prolegomene la istoria conceptului de timp (GA 20). Analizând prelegerea *Conceptul de timp*, subliniem că Heidegger – în opoziție cu filosofia tradițională nu caută sensul timpului pornind de la eternitate. Noi, oamenii nu putem experimenta eternitatea ca atare. Ceea ce ne caracterizează pe noi, oameni, este chiar faptul că suntem *finiți*. Niciodată nu ne putem despărți, nu ne putem dezbrăca existența noastră temporală, „eternul ca punct de plecare nu ne este disponibil”. Doar temporalul este singurul, care îl avem la dispoziție. Dar nu este vorba numai de faptul că eternitatea ne este indisponibilă, ci mai ales de faptul că timpul nu-și poate căpăta semnificația sa din eternitate. Întrebarea primordială pentru Heidegger aici nu este „ce este timpul”, ci devine „cine este timpul”.¹⁹

Deci noi trebuie să întrebăm mai întâi: ce fel de ființă poate să înțeleagă conceptul de timp, care este alte decât ființa eternă. Heidegger argumentează că doar noi, oamenii, pe care-i numește Dasein trăim cu o asemenea înțelegere, deoarece întreaga noastră existență e penetrată de faptul că suntem muribunzi. „Sum”-ul care apare în definiția lui Descartes are pentru Heidegger sensul „*sum muribundus*”.²⁰

Textul *Prolegomene la istoria conceptului de timp* poate fi considerat o primă variantă mai amplă a operei principale, *Ființă și timp*. Totuși, față de *Ființă și timp* are un

¹⁸ M. Haar: *Le moment...* 69.

¹⁹ GA 64. *Der Begriff der Zeit* (Conceptul de timp, 1924). Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt am Main, 1983. Heidegger, Martin: *Az idő fogalma*. Kossuth, Budapest, 1992, 51.

²⁰ Heidegger, Martin: GA 12. 437.

limbaj propriu, care ne ajută la o iluminare a operei principale printr-o prismă precedentă ei. Am extras doi termeni din acest curs, bazându-ne pe cercetările lui Theodore Kisiel: *Appräsentation* și *Jeweiligkeit* (faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată). Acești termeni vor dispărea din *Ființă și timp*, dar vor reapărea la Heidegger în perioada târzie.²¹ Aceste noțiuni – în viziunea lui Kisiel – ar fi ultimele pentru gândirea ființei și timpului: *Anwesenheit* (prezență) și *Lichtung* (deschiderea luminatoare).²²

Capitolul 2.5. oferă contribuie la înțelegerea lipsei stabilității din concepția de timp. Teza noastră în această fază a cercetării poate fi formulată astfel: în construcția clipei din *Ființă și timp* pot fi evidențiate puncte slabe, care sunt răspunzătoare de faptul că Heidegger nu a reușit o concepție a temporalității, care să poată fi împovărată cu problematica ființei. Astfel nu s-a reușit dezvoltarea totală a sensului temporal al ființei însăși în *Ființă și timp*. Aceste puncte slabe se datorează și faptului că Heidegger a gândit conceptul de clipă în *Ființă și timp* cu două semnificații: când una extinsă (în ipostaza de prezent autentic și temporalizare a hotărârii), când una restrânsă (mod de temporalizare a hotărârii/*Zeitigungsweise des Entschlusses*).²³

²¹ Vezi Heidegger, Martin: *Zur Sache des Denkens*. Tübingen, 1969, 80.

²²Theodor Kisiel: *Der Zeitbegriff beim früheren Heidegger (um 1925)*. 194.

²³ Punctele slabe nu se află exclusiv în concepția de clipă a lui Heidegger. Al treilea moment structural al grijii descris pe alocuri ca și cădere este de asemenea problematic. În loc de neautenticul cădere ar i mai potrivită folosirea termenului „în-preajmă” (Sein-bei) ca și al treilea moment structural, care nu are conotații autentice sau neautentice, precedând facerea acestei deosebiri. Deoarece în cazul în care căderea ar constitui al treilea moment structural al grijii, atunci autenticitatea ar fi imposibilă, pentru că neautenticitatea căderii în mod tacit ar împiedica din start grija să poată deveni autentică în întregimea ei. Heidegger însă vorbește despre grijă autentică și despre diferența dintre prezentul autentic și prezentul neautentic. Asta înseamnă că trebuie să pornim de la un al treilea moment structural al grijii care să poată apărea nu numai în modul de a fi neautentic (cazul căderii), ci are caracter formal, neutru pe plan existențial, și poate fi și autentic, și neautentic. Cercetăm și întrebarea: prin ce se deosebește autenticul „fapt-de-a-fi-în-preajmă” de cel neautentic. Clarificăm mai departe în ce măsură „faptul-de-a-fi-în-preajmă” și temporalizarea acestuia, prezentul, au un statut de realitate propriu. În urma analizelor, am ajuns la concluzia că faptul de a fi în preajmă, trebuie interpretat tot străbătut de posibilitate (plin de posibili), ca și înțelegerea și situarea afectivă. Acest lucru se arată și în analiza stării de hotărâre. Dacă starea de hotărâre o înțelegem ca și posibilitate pentru hotărâre (ținere activă), atunci autenticele posibilități se organizează într-un tot întreg, structurat. Extazele temporale ale stării de hotărâre – viitorul autentic (care temporalizează pre-mergerea întru moarte), prezentul autentic (temporalizează autenticul „fapt-de-a-fi-în-preajmă”) și trecutul autentic (temporalizarea moștenirii reiterate) – sunt extazele posibilului propriu (putinței-de-a-fi-sine). Acestea îl aduc pe Dasein într-o stare de ținere, care face posibilă pentru el, să-și asume puțința de a fi el însuși și să-și împlinească ființa proprie. Asta înseamnă că starea de hotărâre (*Entschlossenheit*) și hotărârea (*Entschluß*) sunt în relație foarte strânsă, dar nu sunt identice. Hotărârea este împlinirea/existența străii de hotărâre. (*Sein und Zeit* 298. *Ființă și timp*. 395.)

Rezultatele noastre în legătură cu *Ființă și timp* sunt noi în măsura în care interpretările de până acum – aproape în exclusivitate – au pus semn de egalitate dintre clipă și prezentul autentic. Fără îndoială Heidegger descrie clipa și ca prezentul autentic, și ca modul de temporalizare a hotărârii.²⁴ Am argumentat în favoarea tezei că sensul restrâns al clipei, ca și modul de temporalizare a hotărârii, este mult mai important decât cel larg.²⁵

Hotărârea și modul de temporalizare a acesteia, clipa, fac posibile Daseinului să-și determine ființa proprie. Clipa temporalizează atât ființa Daseinului, ca și împlinirea propriei ființe, cât și ființa în genere, ca și eveniment. Heidegger înțelege clipa (în sensul restrâns) ca și modul de temporalizare a hotărârii, și deci ca împlinirea modului unitar de temporalizare a stării de hotărâre. În acest context ne concentrăm asupra termenului „*jeweilig*” (de-fiecare-dată). Acesta înainte de toate indică posibilitățile autentice a ființei de-fiecare-dată în reiterare, premergere și întâlnire. Se referă însă și la Dasein, în integritatea lui, și cu asta la surpinderea posibilităților proprii de a fi în hotărâre.²⁶

În *Die Grundprobleme der Phänomenologie* (Probleme fundamentale ale fenomenologiei GA 24) Heidegger spune că faptul-de-a-fi- de-fiecare-dată al ființei ființării se temporalizează în Praesenz. În clipa hotărârii nu se temporalizează numai faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată a Daseinului ci și faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată a ființei ființării de alt fel decât Daseinul. Rezumând: clipa este împlinirea, temporalizarea, faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată în genere.

²⁴ *Sein und Zeit* 338, 344. *Ființă și timp*. 447, 456.

²⁵ Argumentul central se referă la faptul că în concepția lui Heidegger starea de hotărâre „există” doar ca hotărâre. (*Sein und Zeit* 298. *Ființă și timp*. 395.). Dacă prezentul autentic poate fi înțeles ca și un mod de temporalizare a stării de hotărâre – după sugestia mea – care ne aduce în posibilitatea hotărârii, dar există doar în împlinirea hotărârii, atunci putem înțelege mai ușor de ce „există” prezentul autentic doar în clipă. De aici vedem că prezentul autentic ne aduce în situația posibilităților de-fiecare-dată, iar în împlinirea acesteia este hotărârea. Sensul restrâns al clipei și prezentul autentic nu sunt identice, putem și trebuie să facem o distincție între clipă și prezentul autentic. Trebuie însă să lăsăm deschisă întrebarea: în ce măsură a recunoscut Heidegger această problemă care se ivește din concepția clipei?

²⁶ Asta înseamnă că Daseinul este de-fiecare-dată atunci, când posibilitățile proprii de-a-fi-de-fiecare-dată le înțelege ca și „putința-unică-de-a-fi-întreg” de-fiecare-dată al propriei ființe și surprinde aceste posibilități în unitatea lor ca și clipa de-fiecare-dată. Unitatea posibilităților plurale de a fi de-fiecare-dată se prezintă ca și chemare. Starea de hotărâre este ținerea activă a ascultării și hotărârea poate fi înțeleasă ca răspunsul împlinirii propriei ființe existente.

Putem ajunge la concluzia că Heidegger a fost conștient de semnificația centrală a clipei, deoarece retematizează clipa în locuri principale din *Ființă și timp*. Pe parcursul analizelor noastre am arătat însă că Heidegger nu a diferențiat îndeajuns clipa de prezentul autentic, deoarece nu a dus până la sfârșit consecvent diferența dintre stare de hotărâre și hotărâre.

În subcapitolul 2.5.9. cercetăm conceptul de clipă pe baza textului *Die Grundbegriffe der Metaphysik* (GA 29/30). În legătură cu analiza „plictiselii” (Langeweile) Heidegger identifică clipa cu posibilitatea de bază a existenței autentice a Daseinului.²⁷ Acest sens al clipei este prezent deja și în ordinea de idei al operei *Ființă și timp*, unde Heidegger leagă clipa de „fiecare-dată”. Aici legătura aceasta va fi scoasă la iveală între izolare (Vereinzelung) și clipă. În situația afectivă de bază a plictiselii, ființarea se retrage pe sine în totalitate de la Dasein, deoarece Daseinul este prins, captat (gebant) de orizontul unic-triplu al timpului.

Timpul captează Daseinul, dar nu ca un timp ce se oprește versus timpului curgător, ci dincolo de curgere și oprire, timpul care de-fiecare-dată este prezentă în totalitatea sa. Timpul întreg ca orizont este cel care ține captiv. În orizontul acestui timp se manifestă și ființarea refuzându-se, negându-se (Versagen) pe sine în totalitate, lăsând Daseinul în gol, așa cum captat de timp, nici Daseinul nu poate ajunge la ființare. Dar totodată acest timp captator este vârful (Spitze), care în esență face posibil Daseinul, pentru că în el devine posibil ca Daseinul să se hotărască la propriul său sine eliberându-se din toate punctele de vedere, să se reveleze pentru sine ca și ființă-prezentă (Dasein).²⁸ Se ivește întrebarea – ca și în *Ființă și timp* – ce face posibil pentru Dasein să die propriul posibil? Cum se realizează hotărârea la putința-de-a-fi-propriul-sine? Numai în așa fel încât în punctul de vârf al hotărârii, în clipă, hotărârea adună timpul triplu ca privire esențială asupra posibilităților esențiale alese. Clipa în felul acesta nu este alta decât posibilitatea de bază a existenței autentice a Daseinului în care „se deschide întreaga situație a acțiunii și se menține deschisă”.²⁹

²⁷ GA 29/30. 224.

²⁸ GA 29/30. 221-224.

²⁹ GA 29/30. 224.

Rezumând: **Daseinul numai prin împlinirea stării de hotărâre, în clipă, trăiește cu ceea ce în fond îl face posibil, cu timpul.**

3. *Kairosz și Ereignis.*

În capitolul al treilea ne ocupăm mai amănunțit de noțiunile de „Augenblicks-Stätte” (locuri de clipă) și „Ereignis” din lucrările lui Heidegger cu titlurile *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)* – *Contribuții la filosofie* (GA 65) și *Timp și ființă*.

În legătură cu cercetarea clipei (Augenblick) ne referim la niște aspecte care sunt relevante în contextul interpretărilor anterioare, și totodată poartă în sine posibilitatea unor abordări noi a problematicii. Putem observa cu ușurință că – în timp ce și în *Ființă și timp* clipa este importantă pentru Heidegger, totuși o folosește în mod izolat – în *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*³⁰ termenii de Augenblick și Augenblicksstätte se află în centrul dezvoltărilor.³¹ *Beiträge* documentează o „turnură imanentă” (immanenten Wandeln)³² în gândirea lui Heidegger. În perioada târzie întrebarea privitoare la ființă se deosebește prin punctul de plecare de perioada de tinerețe. În timp ce drumul ontologiei fundamentale (înainte de toate operele *Ființă și timp*, *Problemele fundamentale ale fenomenologiei*) se bazează pe convingerea că întrebarea privitoare la ființă poate fi abordată mai îndeaproape prin analiza Daseinului și temporalitatea ființei ființării din lume, drumul din Ereignis începând cu *Beiträge* pornește de la ființa însăși.

Odată cu turnura aceasta Heidegger prezintă în aceste opere o concepție nouă, din multe puncte de vedere revizuită în legătură cu timpul.- își asumă o nouă cale: nu mai gândește timpul pornind de la structura Daseinului. De aceea nu mai folosește termenul de Zeitlichkeit (temporalitatea Daseinului), ci de eigentliche Zeit (timp original, autentic).

În capitolul 3 încercăm să fixez acele noduri de puncte terminologice, precum și să schițez acele legături esențiale cu ajutorul cărora străbatem drumul gândirii târzii a lui Heidegger construit în jurul problematicii Ereignis-ului. Cu ajutorul acestor noduri și

³⁰ *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)* (1936-1938). GA 65. Frankfurt am Main. 1989. Ed. II. 1995.

³¹ Otto Pöggeler în studiul *Destruktion und Augenblick* examinează amănunțit formarea, dezvoltarea, schimbarea conceptului de Augenblick din perspectiva istoriei ființei. Vezi deasemenea Coriando: *Der letzte Gott als Anfang*. 73, 103–106, 180–183.

³² Von Hermann: *Wege ins Ereignis*. 55.

legături sunt clarificate esența timpului, timpul și ființa, omul și ființa, din direcția ultimă și originală a coapartenenței. Privit din această perspectivă, **Ereignisul se prezintă ca cel care leagă/ține împreună timpul și ființa**, îi lasă să aparțină unul de celălalt și lasă să coapartină omul și ființa. **Coapartenența nu se suprapune ulterior**/în plus peste ființă și timp. Ființă și timp se donează numai prin relația acestor două lucruri, din coapartenență se ivesc în mod propriu și de eveniment în destinul hărăzit și prin deschiderea luminatoare.³³ Timpul ca și ființa este darul, donația lui Ereignis (jocul simultan al donării și retragerii). Omul este „permanentul primitiv al darului”, adică al timpului.

*

Rezumând cercetările noastre am ajuns la concluzia că Heidegger în clipă (Kairos, Augenblick) și în Ereignis a gândit deopotrivă coapartenența (Zugehörigkeit) ființei și timpului, dar această coapartenență este luminată în moduri diferite în orizontul drumului înspre ființă și pornind de la ființă. Totuși concepția de timp este unitară (încercarea de a gândi un timp ce nu poate fi luat în posesie, inaccesibil măsurării, nu poate fi dominat). Acest lucru se datorează faptului că în fiecare moment și faza gândirii sale, Heidegger construiește înțelegerea esenței timpului pe clipă. Clipa fără îndoială se dovedește a fi miezul concepției de timp și reperul pe drumul întrebării privitoare la ființă. În clipă – în diferitele apariții ale acesteia – recunoaștem momentul structural care e comun vieții factice, a Daseinului și Ereignisului (indisponibilitatea). În clipă se revelează ceea ce unește cel mai tare gândirea de tinerețe și cea târzie a lui Heidegger: caracterul kairologic al timpului.

³³ ZSD, 20.